

İran, son yıllarda Rusya'nın Ortadoğu'da yeniden öne çıkmasını, bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini memnuniyetle izlemektedir.

Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası

The Middle East Policy of Iran As a Regional Power

Bariş DOSTER

Abstract

In Eurasia geopolitics Iran is regional power. It has a strong state structure, culture, civilization and tradition, wide and mountainous country. Iran has a keen diplomatic memory and also has a national aim to be a nuclear power. The geopolitics and rich energy resources are the other advantages of Iran. Although Iran has important problems with USA and Israel, its relations with Russia, China and Germany are growing, its effects on Syria and Iraq are increasing.

Keywords: Iran, Turkey, USA, Middle East, Regional Power, Energy

İran'ın dış politikasının şekillenmesinde ve tehdit algılamasında güncel, tarihsel, bölgesel, küresel düzlemde politik, ekonomik, askeri olayların yanında ideolojik, dini ve özellikle de son yıllardaki nükleer faaliyetleri bağlamında teknolojik gelişmelerin etkisi büyüktür.

Giriş

Avrasya jeopolitiğinde merkezi bir güç olarak öne çıkan İran, köklü uygarlığının, güçlü devlet geleneğinin, zengin kültürünün, geniş ve dağlık coğrafyasının yanında, dış politikadaki derin tarihi hafızasıyla da bilinir. Asya'nın güneybatısındaki ülkenin kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde Basra ve Umman Körfezi vardır. Jeopolitik konumu önemlidir. Hürmüz Boğazı gibi stratejik bir su yolunu denetler. Yüzölçümü 1 milyon 648 bin kilometrekare, nüfusu 75 milyon olan İran; Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan'la komşudur. Enerji zengini olan ülkede, hareketli, canlı, güçlü bir ticaret sermayesi vardır. Rüşvet, yolsuzluk ve usulsüzlük konusundaki tepkiye ve yüksek işsizliğe rağmen, gıda maddelerinin bolluğu, petrol, doğalgaz, elektrik fiyatlarının ucuzluğu, halkın ekonomik olarak görece rahat yaşamasına ve yönetime ilişkin tepkisinin sistem içinde kalmasına neden olmaktadır. İran ordusu savaş deneyimli, güçlü bir ordudur. Ülkenin nükleer faaliyetleri de savunma ve güvenlik alanında caydırıcılığı artırmaktadır. Ayrıca İran, tarihi birikimini, coğrafi konumunu, toplumsal yapısını ve kültürel derinliğini, bölgesel güç olmada başarıyla kullanır. Dış politikada enerji kartını iyi değerlendirir.

Dış Politikayı Şekillendiren Unsurlar

İran'ın dış politikasının şekillenmesinde ve tehdit algılamasında güncel, tarihsel, bölgesel, küresel düzlemde politik, ekonomik, askeri olayların yanında ideolojik, dini ve özellikle de son yıllardaki nükleer faaliyetleri bağlamında teknolojik gelişmelerin etkisi büyüktür. İran'ın tarihsel hafızasında ve dış siyasetinin şekillenmesinde 1. ve 2. Dünya Savaşlarında yaşadığı Rus ve İngiliz işgallerinin izleri açıkça görülür. Ayrıca, milliyet-

çi, devletçi ve bağımsızlıkçı bir söylemle iktidara gelen Başbakan Musaddık'ın 1953'te "Ajax Operasyonu" olarak tarihe geçen darbeyle ABD ve İngiltere tarafından devrilmesi ve 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi¹ de çok önemli gelişmelerdir. İran Devrimi'nin gerek toplumsal dinamiklerinin gerekse de sınıfsal ve ideolojik karakterinin şekillenmesinde 1953 yılı sonrasında cereyan eden iç ve dış gelişmeler önemli ölçüde belirleyici olmuştur.² 1980 – 1988 yıllarında yaşanan ve 1 milyon insanın yaşamını yitirdiği İran – Irak Savaşı, 1991'deki Birinci Körfez Savaşı ve ardından ABD'nin bölgeye yerleşmesi, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal etmesi İran'ın dış politikasında etkisi olan gelişmelerdir. ABD ve İsrail karşıtlığı, iç siyasette de güçlü zemin bulan bir politikadır. Bu siyaset, hem İslam aleminde hem de ABD ile o veya bu ölçüde sorun yaşayan ülkeler arasında (Küba'dan Çin'e, Kuzey Kore'den Venezuelaya dek) İran'ın itibarını artırmaktadır.

Bu bağlamda ülkenin savunma ve güvenlik planlarında 3 temel hedefin öne çıktığı söylenebilir. Birincisi, dışa bağımlılığı engellemek ve her alanda kendine yeten bir ülke haline gelmektir. İkincisi, İran'ın caydırıcılık kapasitesini artırmak, askeri açıdan çeşitli tehditlerle başa çıkabilecek duruma getirmektir. Üçüncüsü ise İran'ı değişen yeni stratejik ortama uygun olarak Ortadoğu ve Avrasya'da etkili, vazgeçilmez bir güç haline getirmektir.³ Ayrıca İran'daki politika yapıcıları, 1979'daki İslam Devrimi öncesinde İran'ın ABD ile olan çok yakın seyreden ilişkilerinin, ülkenin dış politikadaki manevra sahasını önemli ölçüde daralttığını, ülkeyi ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olarak öne çıkardığını, bu nedenle de SSCB'yle ilişkilerin gergin bir seyir izlediğini düşünmektedirler. O yüzden bağımsız dış politikaya büyük önem vermektedirler. İslam Devrimi'nden sonra ABD'nin ve Batının İran'a

karşı izlediği tutum, 1980 – 1988 yılları arasında süren İran – Irak Savaşı'nda Irak'a verdikleri destek, sonrasında İran'a uyguladıkları ekonomik ve politik yaptırımlar, ambargolar, tecrit etme çabaları İran'ın belleğinde derin izler bırakmıştır. 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran bağımsız bir dış politika izlemeye başlayınca, ABD için düşman, tehdit haline gelmiştir. ABD'nin İran'ı "terörü destekleyen ülkeler" listesine alması, Afganistan ve Irak işgalleriyle onu doğudan ve batıdan kuşatması, Basra Körfezi'nde silahlı güç bulundurması, hep İran'ı önlem almaya yöneltmiştir.

İran, dış politikada radikal söylemiyle, ideolojik tutumuyla ve dini öne çıkarmasıyla da bilinir. Ancak vurgulamak gerekir ki İran diplomasisi pragmatiktir, konjonktürden yararlanmayı iyi bilir. Onun bu özellikleri, kendini hemen belli eder. Dahası İran'ın bu tutumu, İslam Devrimi'nin sürdürülmesi, devrimin yayılması için de gerek şarttır. İslam Devrimi sonrasında ABD ile ilişkilerin kesilmesine ve İran üzerindeki ABD ambargosuna karşın iki ülke ilişkilerinde informal temaslar her zaman yapılmıştır ve yapılmaktadır. ABD'nin koyduğu ambargo, İran'ı alternatifler aramaya, Avrupa ve Asya'ya daha çok önem vermeye yöneltmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Ortadoğu'ya işgaller yoluyla yerleşmesinden ve Rusya'nın ağırlığının azalmasından tedirgin olan İran'ın, son yıllarda Rusya'nın Ortadoğu'da yeniden öne çıkmasını, bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini memnuniyetle izlediği bilinmektedir. Tahran ve Moskova birbirlerine büyük önem vermektedirler. Rusya, İran'ın nükleer programını desteklemektedir. ABD'nin Ortadoğu'daki varlığı, Türkiye'de Malatya'nın Kürecik ilçesine yerleştirilen füze kalkanı radarı ve Batı'nın Suriye'de Esad rejimini devirmeye çalışması da iki başkenti yakınlaştıran diğer unsurlardan bazılarıdır. Rusya, İran ile Suriye arasındaki stratejik ittifak ilişkisinden memnun olduğunu her fırsatta yinelerken, İran da Suriye'nin Tartus limanındaki Rus deniz üssü ve savaş gemilerini, Suriye için olduğu gibi kendisi için de bir güvence olarak algılamaktadır.

İran'ın dış politikasını şekillendiren ve ülkenin bölgesel güç olmasını sağlayan önemli unsurlardan biri de enerji zenginliğidir. Enerji kartı-

nı başarıyla kullanan İran, Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın 2. büyük petrol üreticisidir. Rusya'nın ardından da dünyanın 2. büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkesidir. Petrolün ülke ihracatındaki payı yüzde 80'dir. İran Petrol Bakanı Rüstem Kasımi, petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından dünyada ilk sıralarda yer aldıklarını belirterek, dünyadaki petrol rezervlerinin yüzde 12 ila yüzde 15'ine, doğalgaz rezervlerinin ise yüzde 17 ila 20'sine sahip olduklarını açıklamıştır.⁴ İran enerji ihracatında Hürmüz Boğazı'nın stratejik konumunu başarıyla kullanmaktadır. Çünkü dünyadaki ham petrolün yarısından fazlasına sahip olan Ortadoğu'da petrolün yüzde 40'ı Hürmüz Boğazı'ndan geçen gemilerle dünya pazarlarına ulaşmaktadır. Ancak İran, elindeki tüm kozlara rağmen ve yürüttüğü nükleer faaliyetlere karşın, ileri teknoloji üretiminde ve kullanımında zayıf, bu anlamda dışarıya bağımlı bir ülkedir. Ekonomisi enerji ihracatına bağımlıdır. Enerji açısından kendi kendine yeten ülkelerde yumuşak gücünü kullanması çok zordur. Dünyada, ABD karşıtı cephenin öne çıkan aktörlerinden biri, İslam aleminde ise İsrail karşıtlığının lideri olsa da İran'a yönelik bir saldırıyı onaylamayan ama İran'a karşı şüpheyle yaklaşan geniş bir kitle de söz konusudur.

Süreklilik, Kopuş, Değişen Siyasi İrade ve Söylem

Dış politikada din söylemi de Şii mezhebini de ABD karşıtlığını da yerinde, zamanında, dozunda kullanan İran'da milliyetçilik akımı çok güçlüdür ve tüm siyasi kanatlarda etkilidir. Milliyetçilik İran'da yeni bir akım değildir. Tarihsel, toplumsal, kültürel kökleri vardır. Şah döneminden bu yana Fars milliyetçiliğinde iki temel eksen öne çıkar. Birincisi, İran'ın etkili bir bölgesel role sahip olması, ikincisi de güvenlik arayışıdır. Ülkenin 19. yüzyıldan itibaren sürekli olarak dış müdahalelere uğraması, özellikle de İngiltere ile Rusya arasında yaşanan keskin rekabetin sahnelerinden biri olması, İran'da milliyetçiliği, güvenlik öncelikli düşünmeyi ve bağımsızlık özlemini güçlendirmiştir.

Keza dış politikadaki dini retorik de politik boyutuyla, pragmatik nedenlerle ve milliyetçi söylemle birlikte, iç içe kullanılır. Dahası bu söylemin içinde güçlü antiemperyalist ve anti Siyonist vur-

İran, ABD yaptırımlarına karşı Hürmüz Boğazı'nı kapatabileceği tehdidinde bulunmakta, ABD'nin Basra Körfezi'nde deniz kuvvetleri bulundurmaması yönünde uyarılar yapmaktadır.

gular vardır. Çünkü bunların hepsi birlikte, daha etkili olmaktadır. İran'ın Lübnan'da Hizbullah'a, Filistin'de Hamas'a verdiği destekte bu durum açıkça görülür. Kaldı ki İran, İslam dünyasının lideri olabilmek için Arap aleminde de güçlü olmak gerektiğini bildiğinden, Arap dünyasına yönelik politikalarında Şiilik vurgusu yapmaktan özenle kaçınır. Arap dünyasına seslenirken ABD ve İsrail karşıtlığını, Filistin'de Hamas'a, Lübnan'da Hizbullah'a verdiği desteği öne çıkarır. ABD destekli Sünni Arap rejimlerin Filistin davasındaki çekingen, etkisiz tutumları ve İsrail karşısındaki zayıf konumları da, İran'ın Arap dünyasına seslenirken elini güçlendirmektedir. Ancak bir kez daha belirtmek gerekir ki İslam, İran dış politikasındaki tek unsur değildir. Unsurlardan ve araçlardan biridir. Nerede, ne zaman, nasıl, hangi dozda kullanılacağını İran çok iyi bilmektedir. Örneğin İran'ın Suriye'ye verdiği destekte, Esad rejiminin Arap milliyetçisi ve görelilikçi BAAS politikalarını hiç sorun etmediği, yeri geldiğinde ise Suriye'deki yönetici seçkin-

lerin büyük bölümünü oluşturan Nusayri azınlıkla olan mezhepsel yakınlığına vurgu yaptığı görülür. Öte yandan İran'ın Şii Azerbaycan ile Hristiyan Ermenistan arasındaki anlaşmazlıkta Ermenistan'ı desteklediği de unutulmamalıdır. Azerbaycan, İran'daki Azerilere yönelik kışkırtıcı, ırkçı, yayılcı politikalar izlemediği, dahası İran'a karşı böyle politikalar izleyecek güçte olmadığı halde, İran – Azerbaycan ilişkileri umulan sıcaklıkta değildir. İran ayrıca, Azerbaycan'la Hazar'ın statüsü nedeniyle yaşadığı anlaşmazlığı, Azerbaycan'ın İsrail'le gelişen ilişkilerini ve özellikle son dönemde ithal ettiği 1,6 milyar dolarlık askeri malzemeyi her zaman gündemde tutmaktadır.

İran, yıllar boyunca büyük güçlerin işgaline uğramanın, onların rekabet ettiği bir coğrafyada bulunmanın, tampon devlet olmanın, siyasi, iktisadi, toplumsal gelişmesini geciktirdiğini düşünmektedir. Bu süreçte milli bütünlüğünü sağlayaca-

Ülkenin 19. yüzyıldan itibaren sürekli olarak dış müdahalelere uğraması, özellikle de İngiltere ile Rusya arasında yaşanan keskin rekabetin sahnelerinden biri olması, İran'da milliyetçiliği, güvenlik öncelikli düşünmeyi ve bağımsızlık özlemini güçlendirmiştir.

madığı için çok ağır bedeller ödediğine, merkezi hükümetin, bürokrasinin, ordunun zayıf kaldığına inanmaktadır. O nedenle şah döneminde, her ne kadar ABD'nin müttefiki olarak öne çıksa da bürokraside, ekonomide ve orduda önemli atılımlar yapmıştır. Bunun sonuçlarını da 1970'lerden itibaren almaya başlamıştır. Petrol gelirleri artmış, buna koşut olarak ülkenin gelişme hızı yükselmiş, ordusu güçlenmiştir. ABD'nin Ortadoğu politikalarında o dönemde İran "güvenilir müttefik" olduğundan, İran Şahı'nın Ortadoğu'daki, Körfez'deki üstünlük arayışları, 1970'lerde başlattığı nükleer çalışmaları, Washington'dan destek görmüştür.

1979'daki İslam Devrimi'nden sonra da ülke nükleer faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu konuda İran'da toplumsal bir mutabakat vardır. ABD ve İsrail'in, İran'ı nükleer faaliyetlerinden vazgeçirmeye çalışmaları da hem İran'daki ABD ve İsrail karşıtlığını güçlendirmekte, hem de nükleer faaliyetler konusunda iktidara verilen desteği artırmaktadır. İran'ı çevreleyerek ve baskı altında tutarak, onu yanlış bir adım atmaya zorlayan, psikolojik harbin tüm unsurlarını kullanan ABD'ye karşı geri adım atılmasına karşı çıkan halk, diğer konularda farklı düşünse, hatta muhalif olsa bile, bu konuda iktidarın yanındadır. Bu politikanın bölgede ve dünya genelinde İran'ın itibarını artırdığının bilincindedir. ABD ve İsrail'in Batıdaki İran karşıtlığını körüklemesinin, İran'a yönelik bir silahlı müdahale için kamuoyu yaratmaya çalışmasının, Doğu'da, İslam aleminde, Arap dünyasında İran'ın bölgesel güç olarak konumunu güçlendirdiğini görmektedir.

Belirtmek gerekir ki İran'daki rejim değişikliği sonrasında en keskin siyasal kopuş ABD ile ilişkilerde yaşanmış ve bu durum ülkenin böl-

gesel güç konumuna gelmesini besleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Çünkü Tahran, ABD ile hemen her konuda derin çelişki içindedir. Washington'un Ortadoğu politikalarına, İsrail'e verdiği desteğe, bölgeye işgaller yoluyla yerleşmesine karşıdır. Terör örgütü PKK'nın İran kolu olarak bilinen PJAK'ın arkasında ABD'nin olduğunu düşünmektedir. İran'daki Azerilere yönelik ayrılıkçı faaliyetlerin arkasında ABD'nin olduğuna inanmaktadır. ABD'nin bölgedeki 4 ülkeyi (İran, Irak, Suriye, Türkiye) bölerek bağımsız bir Kürdistan kurmaya çalıştığını, bu devletin de adeta ikinci bir İsrail işlevi göreceğini ifade etmektedir.

Ancak İran'ı çevrelemek, yalnızlaştırmak, rejimini değiştirmek isteyen ABD'nin kimi adımları, paradoksal biçimde Tahran'ın elini güçlendirmiş, bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Örneğin 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin önce Afganistan'ı, ardından da Irak'ı işgal etmesi, bir yandan İran'ı daha çok çevrelerken, bir yandan da onu iki büyük bölgesel düşmanından (Afganistan'da Taliban, Irak'ta Saddam) kurtarmıştır. Bu gelişmeler sonrasında İran, nüfusunun üçte ikisi Şii olan Irak'ta ve azınlıkta olan Nusayrilerin iktidarda etkin olduğu Suriye'de nüfuzunu daha da artırmıştır. Hemen eklemek gerekir ki, ABD'de İran'a yönelik bir askeri müdahaleyi göze alabilenlerin sayısı da fazla değildir. Bunun felaket olacağını düşünenler çoğunluktadır. İran'ın nükleer sahibi olsa bile denetim altında bir güç olarak tutulmasını savunanlar, ABD'nin İran'a baskı yapmasının temel nedeninin nükleer çalışmalarından ziyade rejim değişikliğini sağlamak olduğunu itiraf etmektedirler.

İran'ın ABD karşıtı söyleminin, Sünni halklar nezdinde itibarını artırdığını, bu sayede İslam dünyasının liderliğine oynamada avantaj elde

ettiğini gören ABD, İran'ı "terörist devlet" listesine alarak, ABD'deki İran paralarını dondurarak, Avrupa'nın ve Türkiye'nin İran'dan yaptığı petrol ihracatını azaltmasını sağlayarak, İran'ın ileri teknoloji kullanmasını önlemeye çalışarak amacına ulaşmaya çalışmaktadır. İki ülke arasındaki önemli gerginlik alanlarından biri de Hürmüz Boğazı'dır. İran, ABD yaptırımlarına karşı Hürmüz Boğazı'nı kapatabileceği tehdidinde bulunmakta, ABD'nin Basra Körfezi'nde deniz kuvvetleri bulundurmaması, Hürmüz Boğazı'ndan uçak gemisi ve donanma geçirmemesi yönünde uyarılar yapmaktadır. Washington yönetimi ise Hürmüz Boğazı'nın her durumda açık bulundurulması için ne gerekirse yapılacağını belirtmekte, Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasını "kırmızı çizgi" olarak değerlendirmektedir.⁵

Rakipler ve Müttefikler

İran'ın bölgede bir rakibi, bir de düşmanı vardır. Rakibi Türkiye, düşmanı ise İsrail'dir. İran bölgesel bir güçtür. Türkiye ise değildir. İki ülke arasındaki tarihsel rekabetin yanında, jeopolitik, stratejik, ekonomik, siyasal ve güncel rekabet, hatta uzlaşmazlık söz konusudur. ABD'ye ilişkin tutumlarında, Suriye'ye yönelik politikalarında, Rusya, Azerbaycan, Ermenistan ile ilişkilerinde iki ülke arasında önemli farklar vardır. Ayrıca Türkiye, İran'ın nükleer güç sahibi olmasına görünürde karşıdır. Ancak bir yandan da, İran'ın nükleer güç sahibi olmasından fazla endişe duymamakta, hatta bu durumun Türkiye'nin nükleer sahibi olmasını meşrulaştıracağını düşünmektedir. Ama Türkiye, İran'ın bölgesel güç olmasından, bölgede bir Şii kuşağına liderlik etmesinden çekinmektedir. İki ülke ilişkilerini son dönemlerde en çok geren iki olay Malatya'nın Kürecik ilçesine yerleştirilen füze kalkanı radarı ile ABD ve Batı dünyasının Suriye'ye yönelik baskı politikasıdır. İran, radar istasyonunun kendisine karşı yerleştirildiğini, İsrail'i korumayı amaçladığını ve ülkesine yönelik bir saldırı durumunda bu radarı vuracağını, defalarca açıklamıştır. Suriye konusunda da Türkiye'yi ABD emperyalizmiyle işbirliği yapmakla suçlamıştır. Tahran'a göre Ankara; ABD'nin ve ona yakın Arap ülkelerinin desteğini alarak, İslam dünyasının liderliğine oynamaktadır. Türkiye'nin bölgede yalnızlaşması ve komşularıyla ciddi sorunlar yaşaması, İran'ın bölgesel güç olarak elini güçlendirmiştir.

İran, İsrail'i ise şeytan olarak tanımlamakta, yok olması gerektiğini savunmaktadır. Bölgesel güç olmanın ötesinde, ABD'den aldığı desteğin etkisiyle adeta bölgesel bir süper güç olan İsrail'i düşman olarak görmektedir. İran'ın, bu ülkenin arkasındaki en büyük güç olan ABD ile yaşadığı anlaşmazlık da İsrail'le ilişkilerini etkileyen önemli bir unsurdur. İsrail'in savaştığı Hizbullah ve Hamas gibi örgütlerin en büyük destekçilerinden biri de İran'dır.

Suriye ve son dönemlerde Irak'la yakın ilişkileri bulunan İran, bölgesel güç konumunu geliştirebilmek için, gerek Arap aleminde ve gerekse İslam dünyasında daha etkili olmak zorunda olduğunun bilincindedir. Bu bağlamda Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra İsrail'le ilişkileri gerginleşen Mısır'la yakınlaşmaya başladığı gözlenmektedir. Müslüman Kardeşler'in (İhvan) aday olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Mırsı'nın İran'a sıcak mesajlar vermesi, Mısır – İsrail ilişkilerinin gerginleşmesini memnuniyetle karşılayan Tahran'da hemen karşılık bulmuştur. Başkentlerinde karşılıklı olarak büyükelçi bulunmasına karşın ikili ilişkileri yıllardır kopuk olan İran'la Mısır arasındaki yakınlaşma, bölge dengeleri açısından da önemlidir. İsrail'i tanıyan ilk Arap devleti olan ve 1979'daki Camp David Antlaşması'ndan bu yana yakın ilişkilerini sürdüren Mısır'ın İsrail'den uzaklaşırken İran'la yakınlaşması, zamanlama açısından da dikkat çekicidir. Çünkü hem Arap dünyasının lideri, hem ABD'nin bölgedeki önemli bir müttefiki, hem de İsrail'in komşusu olan Mısır'ın, ABD'nin İran'ı yalnızlaştırmaya, rejimini değiştirmeye çalıştığı bir dönemde, 33 yıl aradan sonra İran'la yakın ilişki kurmaya çalışması, İran'ın elini güçlendirmiştir. Zira ABD'nin çok önemseydiği İsrail – Mısır eksenini zayıflamakta, İsrail Arap dünyasındaki en büyük müttefikini kaybetmektedir. Dahası, Arap rejimleri arasında olmasa da Arap halkları arasında büyük itibarı olan İran, ABD'ye en yakın Arap ülkelerinden biri olan ve Arap dünyasının lideri olarak bilinen Mısır'la ilişkilerini geliştirerek hem psikolojik hem de stratejik avantaj sağlamaktadır. Bu kapsamda Mısır'ın İran savaş gemilerine Süveyş Kanalı'nı açması bile tek başına önemli bir hamledir.

İran'ın 33 yıl aradan sonra Mısır'la ilişkilerini geliştirmesi ve Mısır'ın İran savaş gemilerine Süveyş Kanalı'nı açması önemli bir hamledir.

İran'ın bölgedeki en önemli ve güçlü müttefiki ise Rusya'dır. İki ülkenin yakın ilişkileri, Tahran'ın bölgesel güç olmasında önemli bir etkidir. İkisinin de dış politika öncelikleri, tehdit algılamaları, ABD'nin bölgedeki varlığına ilişkin endişeleri, Türkiye'nin bölge politikaları hakkındaki eleştirileri, "Arap Baharı" denilen sürece ilişkin kaygıları, Suriye'de yaşananlara ilişkin düşünceleri, Avrasya perspektifleri büyük ölçüde benzeşmektedir. Her iki ülkenin de Çin'le ilişkileri gelişmekte, her iki ülke de Pakistan'ın ABD etkisinden uzaklaşmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Her iki ülke de ABD'nin Afganistan'daki varlığından rahatsızdır. Moskova, ABD'nin Suriye ve İran üzerinden kendisini kuşatmak istediğini gördüğünden, Libya'dakinin aksine Suriye konusunda açıktan tavır almaktadır. İran da kendisinin kuşatılmak istendiğinin, Suriye'nin ve Hizbullah'ın direncinin kırılmak istendiğinin farkındadır. ABD başta olmak üzere Batının Suriye'de denetlenebilir istikrarsızlık yaratmak, kontrollü kaos çıkarmak, olmadı "Salvador Seçeneği" denen yöntemle rejimi değiştirmek istediğini görmektedir. Esad giderse yerine Müslüman Kardeşler'in Suriye kolunun gelmesinden, El Kaide'nin ülkedeki etkisinin artmasından endişelenmektedir. Öte yandan Rusya ve İran, petrol

ve doğalgaz ihracı söz konusu olduğunda rakip ülkelerdir. Hazar'ın statüsü ve enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda da farklı düşünülmektedirler.

İran, yakın bölgesiyle ilgilenmenin yanında, dünya siyasetinde öne çıkan ülkelerde de ilişkilerini geliştirmektedir. Merkezi- büyük güçler arasındaki rekabetten (ABD ile Çin, ABD ile Rusya, kısmen ABD ile Almanya arasında görüldüğü üzere) yararlanmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin lokomotif gücü olan Almanya ile ilişkilere özel önem vermektedir. Avrasya'nın 3. büyük gücü olan Hindistan'la ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Latin Amerika ülkeleriyle, özellikle Venezüella ve Brezilya ile ilişkileri güçlüdür. Nitekim Brezilya, BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yaptırımlara "hayır" demiş, İran da Brezilya'yı nükleer faaliyetleri konusunda "arabulucu" olarak ilan etmiştir. İran, BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a ilişkin girişimlerde kendisini destekleyen Çin'in enerji tedarikinde önemli bir ülkedir.

İran'ın, Rusya ve Çin'in öncülük ettiği Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki (ŞİÖ) gözlemci üyeliği de önemlidir. 6 - 7 Haziran 2012'de 12. zirvesini

Pekin’de yapan (Pekin 3. kez ev sahipliği yaptı) ŞİÖ Zirvesi’nde İran tam üyelik için başvurmuştur. Aynı zirvede Türkiye’ye de “Diyalog Ortağı” statüsü verilmiştir. O zirvede ŞİÖ batıya doğru genişlemeyi, bölgesel ve küresel sorunlara karşı daha aktif biçimde müdahale etmeyi kararlaştırmıştır. Rusya’nın da Ortadoğu’da daha atak bir diplomasi izleyeceği anlaşılmıştır. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Putin’in, savunma bakanlığından, ŞİÖ çerçevesinde Suriye’ye barış gücü gönderilmesini planlamasını istemesi, İran’ı da çok memnun etmiştir. Pekin’deki zirvede İran’ın büyük ilgi ve destek görmesi, zirve sonuç bildirisine “İran sorununun çözümü için kuvvet kullanımının asla kabul edilemeyeceği, bunun Ortadoğu’da tahmin edilemez sonuçlar doğuracağı” yazılması, İran’ın bölgesel güç olarak ağırlığını pekiştirmiştir.

Sonuç

İran’ın dış politikada önemli avantajları ve kimi dezavantajları vardır. Jeopolitik, stratejik konumu, yeraltı zenginlikleri, nükleer faaliyetleri önemlidir. Avrasya’nın iki büyük gücü Rusya ve Çin’le olan yakınlığı, bölge ülkeleri Suriye ve Irak üzerindeki etkisi, Almanya’dan Latin Amerika’ya dek geniş bir coğrafyada edindiği itibarı dikkate değerdir. Türkiye ile yaşadığı rekabet de İran’ın bölgesel güç olmasında önemli bir motivasyon kaynağıdır. İran’ın bağımsız davranabilmesi, bölgesel güç olma yönünde siyasal, toplumsal, kültürel, hatta dinsel bir mutabakatın olması diğer avantajlarıdır. Her iki dünya savaşında da işgale uğramış olmak, İran halkının belleğinde derin izler bırakmış, bağımsızlık konusundaki duyarlılığı pekiştirmiştir. Bu duyarlılığın, nükleer silah sahi-

bi olan bölgesel bir güç olmayı özendirmediğini, bu isteğin milli bir politikaya dönüşmesine zemin hazırladığını unutmamak gerekir. ABD ve İsrail karşıtlığı da tüm bu zeminde önemli bir unsurdur. Halkta geniş karşılık gören milli bir politikadır. İran’ın dezavantajlarının başında ise ABD ve İsrail’le olan derin anlaşmazlığı gelmektedir. Ama bu anlaşmazlık aynı zamanda, İran’ın İslam toplumları ve Sünni Arap halklar arasındaki en büyük itibar kaynağıdır. Ekonomisinin petrol ve doğalgaz ihracatına bağımlı olması, teknolojik açıdan henüz istenen güce ulaşamaması, silah alanındaki dışa bağımlılığı, verimlilikten uzak ekonomik yapı ve yaygın işsizlik ise İran’ın dezavantajlarıdır.

Bölgesel bir güç olarak kabul edilen İran ciddi bir kimlik, kültür, gelenek ve kurumsallığa sahiptir. Dış politikası köklüdür. Dini söylemi de Şii mezhebinin tarihsel ve kültürel arka planını da yerinde, zamanında ve gerektiği oranda öne çıkarır. 1979 İslam Devrimi sonrasında ısrarla ve sabırla ördüğü ABD karşıtı kimliği ona geniş bir coğrafyada, farklı ülkeler nezdinde itibar kazandırmıştır. Sadece dışarıdan yapılacak gözlemlerle tahlil edilmesi, öğrenilmesi, kavranması zor bir ülke olan İran’da halkın büyük bölümü için, tüm bu unsurlarla beslenen İran milliyetçiliği ve İranlılık kimliği, ideolojik farklılıkların üzerinde ortak bir kimliktir. Almanya’dan Rusya’ya, Çin’den Venezuel’a, Irak’tan Hindistan’a dek geniş bir coğrafyada pek çok ülkenin İran’la ilişkilerini geliştirmesi, onu bölgesel güç olarak muhatap alması, İran’ın sadece jeopolitik konumla ve zengin doğal kaynaklarla açıklanamayacak olan köklü ve güçlü devlet geleneğinin kanıtlarıdır.

0

DİPNOTLAR

- 1 İran İslam Devrimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Amir Ahmad Fekri *İran Devrimi*, Mızrak Yayınları, İstanbul, 2011.
- 2 Tolga Gürakar, *Türkiye ve İran*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s: 273.
- 3 Gökhan Çetinsaya, “Tarihsel Perspektifte Türkiye–İran İlişkileri ve Nükleer Sorunu”, *SETAV Raporu*, Ankara, 2006.
- 4 Anadolu Ajansı, 05. 04. 2012.
- 5 Atilla Sandıklı – Bilgehan Emekler, *İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM Rapor No: 47, İstanbul 2012, s: 21.